

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ SU STRATEGİYASI

Rafiq Verdiyev, Su ehtiyatları üzrə ekspert

Bakı, Aİ Sİ çərçivəsində SEİİE üzrə MSD –a dair seminar 7-8 İyun 2012

SRATEGIYANIN TƏRKİBİ

1. ÖN SÖZ

2. SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARIN İSTİFADƏSİ

2.1. Yerüstü su obyektləri

2.1.1. Çaylar

2.1.2. Transsərhəd çaylar

2.1.3. Göllər

2.1.4. Suyun keyfiyyəti

2.2 Yerüstü su ehtiyatları

2.3. Qrunt suları

2.4. Ümumi su ehtiyatları

2.5. Suyun çirklənməsi

2.6. Sudan istifadə və suyun mühafizəsi

2.6.1 Sudan istifadə üçün icazə və ödəniş formaları

2.6.2. Sudan suarmada istifadə

2.6.3. İcməli su təchizatı

SRATEGIYANIN TƏRKİBİ

3. ƏSAS ÇƏTİNLİKLƏR
4. SİYASİ PRİNSİPLƏR
5. SU STRATEGİYASININ PRİORİTETLƏRİ
6. İNSTİTUSİONAL STRUKTUR VƏ POTENSİALIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ
7. TRANSƏRHƏD SU AXARLARI İLƏ ƏLAQƏDAR ƏMƏKDAŞLIĞIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ
8. SUYA QƏNAƏT VƏ XƏRCLƏRİN GERİ ÖDƏNİLMƏSİNİN TƏBLİĞİ
9. İNŞA EDİLMİŞ SU KANALLARI, ANBARLARI VƏ SUVARMA
İNFRASTRUKTURLARININ ÇOX MƏQSƏDLİ İNTEQRASİYALI İSTİFADƏSİ
10. SUYUN MONİTORİNQİ VƏ MƏLUMATLAR SİSTEMLƏRİNİN
İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ
11. QANUNVERİCİLİYİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ
12. YERÜSTÜ VƏ QRUNT SULARININ STATUSU İLƏ BAĞLI MƏQSƏDLƏR
13. İÇMƏLİ SUYUN KEYFİYYƏTİNİN YAXŞI OLMASINA ZƏMANƏT
14. DAŞQIN RİSKİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ
15. STRATEGİYANIN İCRASI VƏ MONİTORİNQİ

GİRİŞ

Azərbaycanda su ehtiyatlarının inteqrasiyalı idarə olunması üzrə Milli Siyasət Dialoqları su ehtiyatlarının idarə edilməsi üçün Avropa İttifaqının Su Çərçivə Direktivinin, BMT Avropa İqtisadi Komissiyasının «Sərhəddən keçən su axımlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə» Konvensiyasının, həmin konvensiyanın Su və Sağlamlıq protokolunun, eləcə də Birləşmiş Millətlər və Aİ digər prinsiplərinə əsaslanan dövlət strategiyasının hazırlanmasına yönəlmişdir. Konvensiyanın iştirakçısı kimi Azərbaycan konvensiya tələblərinin icrasına nail olmaq üçün fəal əməkdaşlıq nümayiş etdirir.

Strategiya beynəlxalq su qanunvericiliyi və Aİ Su Çərçivə Direktivinə (SÇD) əsaslanır.

Su ehtiyatlarını idarə edilməsi üzrə milli strategiyanın ümumi məqsədi - əhəmiyyətli ictimai-iqtisadi inkişafa davamlı şəkildə nail olmaq üçün Azərbaycanda mövcud su ehtiyatlarının səmərəli, bərabər və optimal istifadəsinə yönəlmiş milli cəhdlərin möhkəmləndirilməsi və təbliğ edilməsidir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Su Strategiyası ölkədə olan su ehtiyatlarının milli qanunvericiliyin və beynəlxalq normaların tələblərinə uyğun mühafizəsinə, istifadəsinə, inkişaf etdirilməsinə idarə edilməsinə və nəzarətinə yönəldiləcək.

GİRİŞ

Su -Strategiyasının müxtəlif dövlət orqanları ilə, institutlarla, təşkilatlarla və digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıqda, müxtəlif qurumlardan olan ekspertlər qrupunun iştirakı ilə hazırlanır.

Əsas ekspertlər : Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Fövqəladə Hallar Nazirliyinin, Səhiyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Səhmdar Cəmiyyətinin, “Azərsu” -Səhmdar Cəmiyyətinin, Milli Elmlər Akademiyasının, BDU Milli məclisin və QHT-lərin nümayəndələrindəndir

Strategiyanın hazırlanmasında Aİ-nin, BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının, BMT Ətraf Mühit üzrə Proqramının, Qlobal SU Partnyorluğunun , eləcə də digər beynəlxalq təşkilatların rəhbər sənədlərindən, direktivlərindən və digər aktlardan istifadə edilmiş, beynəlxalq su qanunvericiliyinin əksər tələbləri nəzərə alınmışdır. Ekspert qrupu həmçinin bənzər su ehtiyatlarına və su idarəetməsi ənənələrinə malik ölkələrin (Tacikistan, Qazaxıstan, Nepal, Rusiya, İordaniya) təcrübələrini milli strategiyaları vasitəsilə öyrənmiş və onlardan istifadə etmişdir. Müxtəlif Avropa ölkələrinin: (İngiltərə , Uels, Albaniya), Avstraliyanın, ABŞ və Kanadanın su strategiyalarına daxil olan və Azərbaycanın su sektoruna uyğun gələn prinsiplər də strategiyaya daxil edilmişdir.

Sözügedən tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün Finlandiyanın təcrübəli su ekspertlərindən ibarət ekspert dəstək qrupu yaradılmışdır. Aşağıdakı ekspertlər təhlilin aparılmasına töhfə vermişlər: Dr. Kari Kinnunen, Mr. Markku Maunula, Dr. Antti Belinskij və cənab Antton Keto. Ekspertlər aşağıda qısa şəkildə təqdim edilirlər.

SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

Yerüstü su obyektləri

Çaylar:

Transsərhəd çaylar

Yerli Çaylar

Göllər

Su anbarları

Buzlaqlar

Suyun keyfiyyəti

Qrunt Suları

Ümumi su ehtiyatları:

Çay suları: 28.5 to 30.5 km³, bunun 9.5-10.0 km³-i daxili çaylara və Xəzər dənizinə tökülən çaylara aiddir

Şirinsulu göllər: 0.03 - 0.05 km³

Su anbarları: tam tutum- 20.6 km³, istifadəyə yararlı hissə - 12.4 km³

Qrunt sularının istismar potensialı: 8.0 -9.0 km³

Buzlaqların su ehtiyatları: 0.080 - 0.085 km³

SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

Yerüstü su ehtiyatları

Ümumilikdə su ehtiyatları yerüstü və yeraltı sulardan ibarətdir. Yerüstü sular çaylar, göllər, anbarlar və buzlaqlardır. Su ehtiyatlarının təqribən 67 - 70 % ($19.0 - 20.5 \text{ km}^3$) transsərhəd çaylarında və $9.5 - 10 \text{ km}^3$ əsasən daxili çaylarda formalaşır. Quraqlıq illərində su ehtiyatları $27.0 - 22.6 \text{ km}^3$ düşür. Müvafiq olaraq, bu suların $17.1 - 14.3 \text{ km}^3$ transsərhəd çaylarına aiddir.

Birbaşa Xəzər Dənizinə axan çayların illik su ehtiyatı (Samur çayı istisna olmaqla) $2.2 - 2.5 \text{ km}^3$ -dir, bunun $1.0 - 1.1 \text{ km}^3$ Böyük Qafqaz dağlarının şimal-qərb yamacından axan çaylara, $1.2 - 1.4 \text{ km}^3$ isə Lənkəran regionunun çaylarına aiddir. Kür hövzəsinin daxili çaylarının su ehtiyatı $7.5 - 7.8 \text{ km}^3$ -dir.

Kür-Araz çaylarının su ehtiyatı qonşu ölkələrin ərazisində sugötürücü qurğularla mənimsənilmə nəticəsində 20% qədər azaldılır. Bu da ölkədə su çatışmazlığının artmasına gətirib çıxarır (ildə təqribən $4 - 6 \text{ km}^3$) və Azərbaycanda su tələbatının ödənməsində çətinlik yaradır.

Azərbaycanda əsas buzlaq zonaları Böyük Qafqaz dağlarında Qusar çayı üzərində yerləşir. 3.24 km^2 sahəsi olan doqquz buzlaq mövcuddur və buzlaqların ehtiyatı təqribən 0.08 km^3 təşkil edir.

SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

Regionalr üzrə yerüstü su ehtiyatları

Azərbaycanda ümumi su ehtiyatı 9.0 və 11.0 kub km arasında dəyişir və regionlar arasında aşağıdakı kimi paylanır:

Qazax –Gəncə – 1.40-1.50

Kür çayının sağ qolları (Gəncəçaydan aşağıya doğru) -1.10-1.16

Şəki-Zaqatala regionu- 1.41-1.51

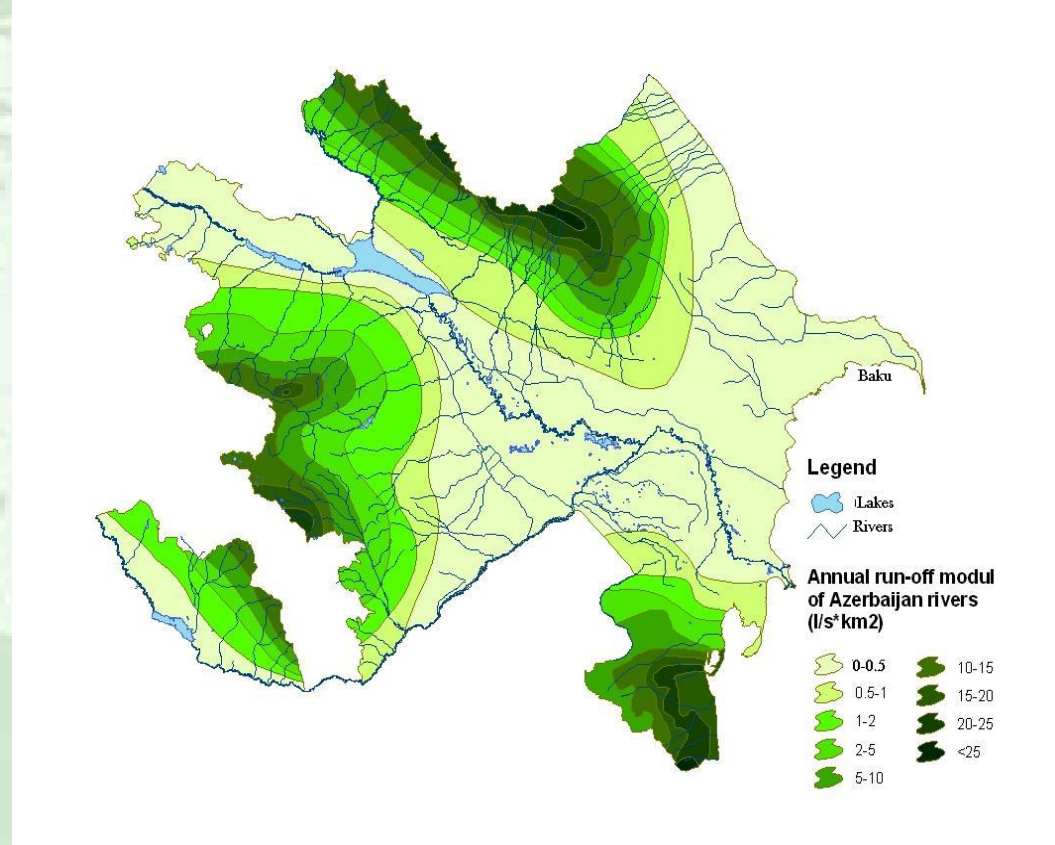
Şirvan- 1.60-1.70

Naxçıvan- 0.85- 1.00

Azərbaycan Respublikası daxilində Araz çayının aşağı axarından ayrılan qollar- 1,05 - 1.15

Quba- Xaçmaz regionu- 1.30-.1.40

Lənkəran- 1.25-1.40

SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

Qrunt suları

Azərbaycanda qrunt (yeraltı) sular yüksək keyfiyyəti ilə seçilir. Onlardan əksər hallarda kənd təsərrüfatı və geniş yayılmış sənaye sahələrində istifadə edilir. Gəncə-Qazax və Qarabağ-Mil düzlərindəki qrunt sularından regionun müxtəlif ərazilərində əsasən suvarma məqsədilə istifadə edilir. İstismara yararlı qrunt (yeraltı) suların ümumi tutumu bir il üçün 8-9 km³ arasında hesablanmışdır ki, bu da Azərbaycanın davamlı su təchizatında əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

Scheme of Azerbaijan hydrogeologic zoning

1. Hydrogeological regions; 2. Boundary of hydrogeological regions;
I - Greater Caucasian hydrogeological basin: I-1 - Greater Caucasian mountain - fold region; I-2 - Gusa region;
I-3 - Gobustan region and the adjacent part of the Near-Caspian lowland; I-4 - Absheron region.
II - Kura depression hydrogeological basin: II-1 - Alazan-Agrichai region; II-2 - Adjinour-Jeiranchel region;
II-3 - Gyanja-Gazakh region; II-4 - Mil-Garabakh region; II-5 - Shirvan region; II-6 - Mugan-Salyan region;
II-7 - South-Eastern Shirvan region.
III - Lesser Caucasian hydrogeological basin: III-1 - Lesser Caucasian mountain - fold region;
III-2 - Nakhchyvan region; III-3 - Jabrail region; III-4 - Mountain-Talysh region; III-5 - Lyankyaran region.

SU EHTIYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

Suyun çirklənməsi

Azərbaycanda çay sularının keyfiyyəti (Kür, Araz və digər transsərhəd çaylar) əsasən qonşu ölkələr tərəfindən pisləşdirilir. Üç ölkənin müvafiq nazirliklərinin 2000-ci ilə aid məlumatlarına görə, Kür çayı hövzəsinə 468 Mm³ tullantı suları axıdılmışdır ki, bunun 227 Mm³-u (51%) Gürcüstanın, 219 Mm³-u (46%) 12 Mm³-u (3%) Azərbaycanın payına düşür. Bu məlumatlara görə, 2000-ci illə müqayisədə 1992-ci ildə Kür çayına axıdılan tullantı sularının miqdarı orta hesabla 55 faiz çox idi.

Bu vəziyyət son illərdə dəsxlanılmaqdadır

Qonşu ölkələrdən Kür çayına və onun qollarına axıdılan tullantı sularının təsiri nəticəsində bu çayların suları ölkə ərazisinə azot birləşmələri, fenol, neft məhsulları, metal və digər kimyəvi birləşmələrlə çirklənmiş vəziyyətdə daxil olur.

Daha sonra Qanıx, Araz və digər transsərhəd çaylar və ayrı – ayrı bölgələr üzrə suyun keyfiyyəti şərh edilir

SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

Sudan istifadə və suyun mühafizəsi

Su qanunvericiliyi və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericilik su ehtiyatlarının və su obyektlərinin qorunması sahəsində hüquqi normalar kompleksinin tətbiqini nəzərdə tutur (Azərbaycan Respublikası Su Məcəlləsi, Maddə 14). Bundan əlavə, hökumət su obyektlərinin mühafizəsi, istismarı və dövlət nəzarəti sahəsində qaydaları müəyyən edən bir sıra qərarlar qəbul etmişdir.

Azərbaycanda ekoloji tələblərin icrası mexanizmlərinə aid əsas müddəalar Ətraf Mühitin Mühafizəsi haqqında 1999-cu il tarixli qanunun XI maddəsində göstərilir. Belə mexanizmlərə daxildir:

səlahiyyətli dövlət orqanları, daha dəqiq desək, səlahiyyətli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qaydalara riayət və qaydaların icrasının dövlət monitorinqi;

Qaydalara uyğunluğun sənaye obyektlərinin özləri tərəfindən müstəqil monitorinq edilməsi;

Fərdlərin və qeyri-hökumət təşkilatlarının şikayət və müraciətləri əsasında ekoloji dövlət nəzarəti

Su ilə əlaqədar əsas iqtisadi alətlər kimi sudan istifadə haqları, cərimə və kompensasiyalardır.

SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

Sudan istifadə üçün cari icazə və ödəniş formaları

Su Məcəlləsinin 98-ci maddəsində göstərilir ki, suyun keyfiyyətindən, məqsədindən (içməli su, suvarma suyu və s.), su təsərrüfatı obyektinin texniki fəaliyyətindən, suyun daşınması və mənimsənilməsi üsullarından və istehsal xərclərinə təsir edən digər amillərindən asılı olaraq sudan istifadə haqları su təsərrüfatı sistemlərinin xüsusiyyətlərinə müvafiq olaraq fərqləndirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında bütün tarif və rüsumlar Tarif Şurası tərəfindən təsdiq edilməlidir.

Ödəmələr

- *Tullantı sularının axıdılması xidmətinə görə ödəmələr*
- *Təbii ehtiyatlardan istifadəyə görə ödəmələr*

Sudan istifadə üçün icazə

- *Yerüstü su obyektlərindən istifadə:*
- *Qrunt (yeraltı) suları:*
- *Tullantı sularının axıdılması üçün icazə:*

Sudan suvarmada istifadə

- *Suvarma sularından istifadənin hazırkı vəziyyəti*
- *Suvarma zamanı su itkisi*

SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

İçməli su təchizatı

Azərbaycanda mövcud olan bütün su mənbələrindən içməli su təchizatı üçün istifadə olunur. Regionlarda əsas su təchizatı mənbələri yaxın ərazilərdə yerləşən yerüstü və qrunut suyu mənbələridir. Mingəçevir su anbarından aşağıya doğru Kür çayının çirklənmiş suyu əhali tərəfindən içməli su mənbəyi kimi istifadə edilir.

Bakı şəhərinə gətirilən sular (16 kub m/san) arasında ən təmizləri aşağıdakılardır:

- Xaçmaz (1956-cı il, 2.65 kub m/s);
- Şollar su kəməri (1917, 1937-ci il, Bakıdan 187 km uzaqlıqda, təqribən 1.5 kub m/san).

Ceyranbatan su anbarının suyu (Samur-Abşeron kanalı, 26.4 kub m/s suyun 12.3 kub m/s-i anbara vurulur) hava, qrunut və yerüstü suların təsiri ilə müəyyən qədər çirklənmişdir (yod, sink, Cu), lakin yaxşı keyfiyyətə malikdir. (7.5 kub m/san içməli və 5 texniki) Kür çayından:

- Kür I-1972, 3.9 kub m/s;
- Kür II-1987, 5.2 kub m/s

2011-ci ildə Dövlət Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri (5 kub. m/san) layihəsini həyata keçirmişdir.

SU EHTİYATLARININ HAZIRKI VƏZİYYƏTİ VƏ ONLARDAN -İSTİFADƏ

Kanalizasiya sektorunda

Bakı tullantı suları şəbəkəsi şəhərin 72%-ə yaxınına xidmət edir, lakin bu suların yalnız 50%-i emal edilir. Emal edilən suyun 90%-i bioloji və yalnız 10% -i mexaniki qaydada emal edilir.

Ölkənin digər şəhər ərazilərində su ilə təminat 32%-ə qədər düşür. 16 şəhər və rayonda tullantı sularının emalı qurğuları mövcuddur; onların əksəriyyəti qismən və ya tamamilə istismardan çıxarılmışdır.

Kənd yerlərində yerli, təsərrüfat daxili kanalizasiyalardan, əsasən ayaqyolu çuxurlarından istifadə edilir.

Əksər hallarda əhaliyə təchiz edilən suyun keyfiyyəti tələb olunan standartlara cavab vermir. Dövlət bu problemləri həll etmək üçün donör icmalarla əməkdaşlığa yönəlmiş zəruri addımlar atmağı öz öhdəsinə götürür.

Azərbaycan hökuməti ölkənin 60-dan artıq kiçik şəhərlərinin (rayon mərkəzlərinin) su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin qurulmasına dair geniş proqram qəbul edib. Artıq 20-dən çox belə layihələrin icrasına başlanılmışdır. Eyni zamanda kəndlərin su təchizatı ilə bağlı lokal layihələr həyata keçirilir.

ƏSAS ÇƏTİNLİKLƏR

Əsas çətinliklər aşağıdakılardır:

- su ehtiyatları mövsüm və ərazi üzrə qeyri-bərabər paylanır
- çaylar və göllər həm üzvi, həm də qeyri-üzvi maddələrlə xeyli dərəcədə çirklənmişdir (bələdiyyələr və sənaye müəssisələri tərəfindən)
- ovalıqlarda su əsasən yüksək duzluluğa malikdir
- əhalinin bir hissəsinin təhlükəsiz içməli sudan istifadə imkanı məhduddur
- kanalizasiya sistemində sızma mövcuddur və tullantı sularının yalnız az faizi emal olunur
- kənd təsərrüfatında əsasən yetərsiz və zəif suvarma sistemlərinin səbəb olduğu su itkiləri
- çaylarda çöküntülərin toplanması və daşqınlar
- transsərhəd çirklənmə
- su üzərində qurulan qurğular və çay sistemlərinin tənzimlənməsi ətraf mühitə təsirlər
- torpaq bəndlərin təhlükəsizliyi məsələsi
- havanın temperaturunun 3-4 °C-yə qədər artacağına dair proqnozları nəzərə alsaq, qarşıdan gələn 50 il ərzində həm axar, həm də qrunt (yeraltı) sularının qidalanmasında 15% azalma gözlənilir.

Strategiyanın məqsədi həm beynəlxalq, həm də Aİ səviyyəli standartlara və məqsədlərə daha uyğun formada Azərbaycanda su ehtiyatlarının idarə edilməsi, suyun mühafizəsi, su təchizatı və kanalizasiya sisteminin inkişaf etdirilməsidir.

Strategiya qısa müddətli (6 il), orta müddətli– (12 il) və uzunmüddətli (18 il) məqsədlərə bölünmüşdür. Strategiya regional idarəetmənin sutoplayıcı sahələrə əsaslanmasını təklif edir.

Strategiya onun icrasını asanlaşdıracaq daha ətraflı Fəaliyyət Planı ilə tamamlanacaq.

Bu Strategiya sənədində aşağıdakı məsələlərə nəzər salınır:

- su ehtiyatlarının və su ekosistemlərinin mühafizəsinin gücləndirilməsi
- su ehtiyatlarından istifadənin səmərəliliyinin və davamlılığının təmin edilməsi
- müxtəlif su istifadəçilərinin ehtiyaclarının ödənməsi
- lazımı proqram və layihələrin müəyyən edilməsi
- suyun mühafizəsinə və su ehtiyatlarından davamlı istifadəsinə şəraitin yaradılması
- strategiyanın icrası üçün tələb olunan su ehtiyatlarının idarə edilməsi, institusional təkmilləşmə məqsədlərinin müəyyən edilməsi və hüquqi bazanın yaradılması.
- suya qənaət və xərclərə qənaətin təbliği
- transsərhəd əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi
- maraqlı tərəflərin suyun mühafizəsi və idarə edilməsinin planlaşdırılmasına daha yaxından cəlb edilməsi
- dövlət orqanları, regional təşkilatlar,– vətəndaş cəmiyyəti və su istifadəçiləri (istehlakçıları) arasında ünsiyyətin genişləndirilməsi
- milli və regional səviyyədə potensialın gücləndirilməsi

SU STRATEGİYASININ PRIORİTETLƏRİ

- İçməli suyun yüksək keyfiyyətinə və qrun (yeraltı) suları ehtiyatlarından davamlı istifadəyə zəmanət
- Tullantı sularının təmizlənməsi və kanalizasiya sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, bu sahələrə kapital qoyuluşlarının artırılması.
- Transsərhəd sularda praktiki və müntəzəm əməkdaşlığın həyata keçirilməsi
- İnşa edilmiş su kanalları, su anbarları və suvarma infrastrukturunda suyun mühafizəsi və istifadəsinə inteqrasiyalı planlaşdırma yanaşmasının tətbiqi və onun icrası
- Su sektorunda təhsilə və yeni texnologiyaların tətbiqinə kapital qoyuluşu vasitəsilə suya qənaətin təbliğ edilməsi
- İdarəçilik sahəsində potensialın gücləndirilməsi
- Su hüquqları ilə bağlı yeni su qanunvericiliyi aktlarının hazırlanması
- Çay hövzəsi (sutoplayıcı) sahələri və su infrastrukturu ilə əlaqədar Coğrafi Məlumat Sistemi (GIS) məlumatların hazırlanması
- Yerüstü və qrun (yeraltı) suları üçün suya nəzarət və məlumat sistemlərinin hazırlanması
- İqlim dəyişikliyinə və müstəsna su şəraitlərinə uyğunlaşma

İcra müddəti

Su Ehtiyatları Strategiyası aşağıdakı kimi müəyyən edilmiş qısa müddətli və uzunmüddətli məqsədlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur:

- Qısa müddətli (6-il) məqsəd: Su –Strategiyasının geniş icrası insanlara fayda gətirir. Suyun mövcud keyfiyyəti və kəmiyyəti əsas sektorlarda suya tələbatın ödənməsinə kifayət edir. İnstitusional potensial və hüquqi bazanın yaxşılaşdırılması idarələrarası əməkdaşlıq və maraqlı tərəflərin inkişafına yardım edir
- Orta müddətli (12 il) məqsəd: Su Ehtiyatları Strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində əsas su ehtiyaclarının ödənməsi və həmçinin sudan davamlı istifadə yolu ilə digər mənfəətlərin artırılmasına nail olunur. Əlaqələndirilən su idarəetməsi aidiyyəti olan sektorların su ehtiyaclarının ödənilməsinə imkan verir. Su ekosistemlərinin ekoloji vəziyyəti yaxşılaşır.
- Uzun müddətli(18-il) məqsəd: Azərbaycanda su ehtiyatlarından maksimum bəhrələnilir və davamlı formadadır. Su təchizatı səmərəli olur. Suyun keyfiyyəti müvafiq sektorların su ilə bağlı tələblərinə cavab verir. Görülmüş tədbirlər ekoloji tələblərin ödənməsinə imkan verir.

Hər bir hədəflə əlaqədar əsas fəaliyyətlərdən əlavə, 6, 12 və 18 illik zaman çərçivələri üçün Strategiyanın nə dərəcədə uğurla icra edildiyinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilə biləcək göstəricilər müəyyən edilmişdir.

İNSTITUSİONAL STRUKTUR VƏ POTENSİALIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

İnstitusional struktur və potensialın yaxşılaşdırılmasına dair prinsipləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

- *təşkilatın-rolu (yeri) və vəzifələrinin müəyyən edilməsi (qısamüddətli hədəf)*
- *regional səviyyədə su ehtiyatlarının integrasiyalı istifadəsinə dəstək məqsədilə regional əməkdaşlıq qruplarının yaradılması*
- *milli və regional ehtiyaclar nəzərə alınmaqla, müvafiq idarənin (dövlət orqanının) yaradılması (uzunmüddətli məqsəd)*
- *su sektorunda kadr potensialının artırılması*

Yerinə yetirilməli olan əsas fəaliyyətlər aşağıdakılardır:

- *Aidiyyəti təşkilatların planlaşdırma və icra potensialının genişləndirilməsi. Su- sektorunda Milli Agentliklərin gücləndirilməsi.*
- *Su təsərrüfatı kompleksləri (hövzə) səviyyəsində çay hövzəsinin idarə olunması institutlarının təsis edilməsi üçün proqramın hazırlanması.*
- *Texniki potensial sahəsində çatışmazlıqların qiymətləndirilməsi, bu çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün təlim proqramlarının hazırlanması və proqramların icrasına -başlanması.*
- *Su ehtiyatlarının inkişaf etdirilməsi, planlaşdırılması və idarə edilməsi aspektləri ilə əlaqədar bütün maraqlı tərəflərin (dövlət institutları, özəl sektor, yerli icmalar, vətəndaş cəmiyyəti və s.) texniki potensialının gücləndirilməsi. Onların hövzə planlaşdırmasında fəal iştirakının təbliği*

İNSTITUSİONAL STRUKTUR VƏ POTENSİALIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Göstəricilər

2018-ci ilə qədər su sektoru üzrə milli səviyyədə vahid planlaşdırmanı koordinasiya etmək üçün Dövlət Su Agentlikləri təyin edilir və səlahiyyətləndirilir;

2018-ci ilə qədər bütün müvafiq institusional səviyyələrdə hüquq və vəzifələr dəqiq müəyyən edilir və onların şəffaflığı nümayiş etdirilir;

2018-ci ilə qədər, nəzərdə tutulmuş bütün çay hövzələri üçün çay hövzələrinin inteqrasiyalı idarə olunmasının planlaşdırılması (ÇHIİP) konsepsiyası seçilir və ekosistemə əsaslanan ÇHIİP-ə start verilir;

2018-ci ilə qədər adekvat icazə və nəzarət prosedurları yaradılır və icazənin verilməsi proseduru üzrə müstəqil orqan müəyyən edilir;

2024-cü ilə qədər normativlərə uyğun və səmərəli su idarəetməsini təmin etmək məqsədilə mərkəzi və regional idarələrin potensialı gücləndirir;

2024-cü ilə qədər - Milli Su Agentlikləri su ehtiyatlarının inteqrasiyalı idarəsini icra etməyə qadirdirlər və adekvat ehtiyatlara malikdirlər;

2024-cü ilə qədər, əsas çay hövzəsi qurumları təsis edilir və onlar ÇHIİP-yə uyğun olaraq çay hövzəsi ilə əlaqədar məsələlərlə məşğul olmağa başlayırlar;

2030-cu ilə qədər, bütün böyük və orta çay hövzəsi qurumları təsis olunur və ÇHIİP-i icra etməyə başlayır.

Çay hövzə prinsipi ölkənin iri su axınları obyektlərinə (su kanallarına) də tətbiq olunmalıdır. Bu obyektlər: Samur-Abşeron kanalı, Yuxarı Şirvan və Yuxarı Qarabağ kanallarıdır.

TRANSSƏRHƏD SU AXARLARI İLƏ ƏLAQƏDAR ƏMƏKDAŞLIĞIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Transsərhəd çay hövzələrində beynəlxalq transsərhəd əməkdaşlığın yaradılması vacibdir. Əməkdaşlığın ilkin şərtləri ilə bağlı zəif-məqamlardan biri regiondakı digər ölkələrin BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının Su Konvensiyasının iştirakçısı olmaması faktıdır.

BMT Avropa İqtisadi Komissiyasının Su Konvensiyasının (ECE/MP.WAT/2009/L.2) icrası üzrə Su Konvensiyası tərəflərinin beşinci İclasında qəbul edilmiş rəhbər sənəd transsərhəd əməkdaşlığa doğru hansı addımların atılmalı olduğu ilə bağlı tövsiyələrin verilməsində faydalı ola -bilər. Rəhbər sənəd həmçinin Konvensiyaya –qoşulmazdan əvvəl konvensiyanın müddəalarını tətbiq etmək istəyən tərəflər üçün nəzərdə tutulub. Yeri gəlmişkən, sözügedən rəhbər sənəd həmçinin Konvensiyanın birgə monitorinq proqramları, birgə və koordinasiya olunan qiymətləndirmələrlə əlaqədar Konvensiyanın 11-ci maddəsinin məzmununu izah edir.

Digər hövzə ölkələri ilə əməkdaşlıq su ehtiyatları potensialının inkişaf etdirilməsi, suyun keyfiyyəti və istifadəsi üzrə, çoxməqsədli fayda gətirə biləcək layihələr üçün vacib əhəmiyyətə malikdir. Strategiyanın icra müddəti ərzində Azərbaycan qonşu ölkələrlə əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə davam edəcək.

TRANSSƏRHƏD SU AXARLARI İLƏ ƏLAQƏDAR ƏMƏKDAŞLIĞIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Fəaliyyətlər

- Digər həmsərhəd ölkələrlə bərabərlik əsasında birgə hazırlana biləcək müştərək inkişaf və əməkdaşlıq layihələrinin müəyyən edilməsi. Bu layihələrin beynəlxalq tələblərə uyğun şəkildə hazırlanması
- Keçmişdə qəbul olunmuş və ya hazırlanmış, lakin icra edilməmiş layihələrin yenilənməsi və təkrar nəzərdən keçirilməsi.
- Su ilə əlaqədar qonşu ölkələrin və əlkənin özünün ehtiyaclarının birgə qiymətləndirilməsi və anlaşılması.
- Qonşu ölkələrlə etimadın artırılması tədbirlərinin görülməsi.
- Transsərhəd su ehtiyatları üzərində qonşu ölkələrlə birgə nəzarət

Göstəricilər

- 2018-ci ilə qədər Gürcüstanla birlikdə transsərhəd çay hövzələri üzrə su ehtiyatlarının inteqrasiyalı idarə olunması ilə əlaqədar yol xəritəsi hazırlanır
- 2018-ci ilə qədər bəzi çoxməqsədli layihələr razılaşdırılır və icrası davam etdirilir;
- 2024-cü ilə qədər sazişlərdən və çoxməqsədli layihələrdən gözlənilən mənfəətlər əldə edilir;
- 2024-cü ilə qədər qonşu ölkələr arasında transsərhəd su obyektlərinin sərhədyanı zolağı sahəsində məsələlər həll edilir;
- 2024-cü ilə qədər bir neçə müştərək/çoxtərəfli su ehtiyatlarının inkişaf etdirilməsi layihələri qənaətbəxş səviyyədə və funksional qaydada icra edilir
- 2030-cu ilə qədər, su bölgüsü ilə əlaqədar sazişlər və mexanizmlər hazır vəziyyətə gətirilir və qarşılıqlı fayda verməyə başlayır. Su ehtiyatlarının inteqrasiyalı istifadəsi planları transsərhəd çay hövzələrinin idarə edilməsi üçün əsas alət kimi tətbiq edilir.

SUYA QƏNAƏT VƏ XƏRCLƏRİN ÖDƏNİLMƏSİNİN TƏBLİĞİ

Təmiz və istifadəyə yararlı suyun çatışmazlığı problemi olduqda, investisiya problemə birbaşa və ya dolayı təsiri olan tədbirlərə yönəldilməlidir.

Vacib elementlərdən biri qənaət, hətta suyun mümkün təkrar- istifadəsidir.

Bu gün tarif və sanksiyalarda insanları suya qənaətə həvəsləndiriləcək stimullar nəzərdə tutulmur. Məişətdə sudan istifadə tariflərinin tətbiqi təklikdə suya qənaətin təbliğ edilməsi üçün kifayət deyil. Ümumilikdə sistem daha əlverişli istiqamətdə inkişaf etdirilməlidir. Bundan əlavə, su sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, xüsusən də vətəndaşların maarifləndirilməsi adambaşına su istehlakını azaltmağa kömək edə bilər.

Hər kəsin sudan istifadə edə bilməsi üçün tariflər su istehsalı (emalı) və insanların ödəmə qabiliyyəti əsasında müəyyən edilə bilər, bununla hər kəsə gündəlik zəruri miqdarda su almaq imkanı verilə bilər.

Azərbaycanda olan tariflər (bulaq sularından istifadə üçün tariflər, tullantı sularına görə ödəmələr və ətraf mühitə dair ödəmələr) su istehlakı xərclərini yetərincə əks etdirmir.

Tariflər su istifadəsinə nəzarət üsullarından biridir, lakin su istehlakına ilkin nəzarətin təkmilləşdirilməsi, sudan istifadə üçün icazələrin daha geniş tətbiqi, suyun təmizlənməsi öhdəliklərinin tətbiqi və icazələr sisteminin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yolları haqqında da düşünməyə dəyər. Müntəzəm tariflərdən əlavə, bu vasitələr də su istehlakı xərclərini azalda və ödəyə bilər. Müxtəlif su istifadəçiləri xərclərin əvəzinin ödənilməsinə bərabərlik əsasında cəlb edilməlidirlər.

SUYA QƏNAƏT VƏ XƏRCLƏRİN ÖDƏNİLMƏSİNİN TƏBLİĞİ

Kənd təsərrüfatında qida məhsullarının istehsalı və təmiz içməli su prioritetləşdirilməlidir. Kənd təsərrüfatı- istehsalının optimallaşdırılması, əkinçilik təcrübələrinin inkişaf etdirilməsi, yetişdirilən bitki növlərinin daha az su tələb edən növlərlə əvəzləndirilməsi vacibdir.

Digər tərəfdən suvarma sistemində avadanlıqların yenilənməsi, daha çox mərkəzləşdirilmiş maşın-mexanizmlərdən istifadə önə çəkilməlidir.

Sənayedə ekoloji cəhətdən daha təmiz istehsalat və təmiz texnologiyanın tətbiqi suya qənaətə, eləcə də suların çirklənməsinin azaldılmasına kömək edəcək. Bu tədbirlər iqtisadi cəhətdən çox əlverişlidir, lakin onların icrası investisiya və beynəlxalq fondların subsidiya sistemlərini zəruri edir.

Ümumiyyətlə, tarif sistemi yalnız cəza vasitəsi və ya vəsaitin toplanması vasitəsi olmamalı, həm də müxtəlif su istifadəçilərini su istehlakını və suyun çirklənmə yükünü azaltmağa həvəsləndirəcək şəkildə inkişaf etdirilməlidir.

Suyun mühafizəsi və su tələbatının idarə edilməsi sudan səmərəli istifadə, suyun – boş yerə sərf olunmaması, eləcə də su itkisinin minimuma endirilməsi ilə qarşılıqlı surətdə əlaqəlidir və su ehtiyatlarının mühafizəsi üçün vacib elementlərdəndir.

Su ehtiyatlarından davamlı istifadəyə nail olmaq Azərbaycanın qarşısında duran əsas məsələlərdən biridir.

SUYA QƏNAƏT VƏ XƏRCLƏRİN ÖDƏNİLMƏSİNİN TƏBLİĞİ

Fəaliyyətlər

Çay, göl və sahil ərazilərinin canlılar aləmi, çayların, göllərin, axmazların, bataqlıqların ümumi ekoloji, iqtisadi dəyərləri, onların mövcudluğu üçün zəruri amillər mümkün dərəcədə mühafizə edilməlidir.

Torpağın, o cümlədən bataqlıq ərazilərin mühafizəsi, müvafiq torpaqdan istifadə təcrübələrinin tətbiqi əsasən həvəsləndirmə yolu ilə(lazım olduqda müxtəlif tənzimlənmədən də istifadə etməklə) təbliğ edilməli, həm də bu yalnız suya qənaət və suyun mühafizəsinin əsas elementləri kimi deyil, həmçinin lillənmənin təsirinin azaldılması, daşqınların və qeyri-stasionar çirklənmə mənbələrinin azaldılması məqsədilə istifadə edilməlidir.

Suyun saxlanması(sututarda) və axım üzərində nəzarət və onun tənzimlənməsi su hövzələrinin idarə edilməsinin bir hissəsi kimi nəzərdə tutulmalı, təbliğ edilməlidir.

Sudan istifadə üçün icazə və–lisenziyalaşdırma mexanizmi hazırlanmalı və tətbiq edilməlidir.

Su planlaşdırması prosesinə bataqlıq ərazilərin rolu da daxil edilməlidir.

Vacib, təhlükə altında olan və prioritet su hövzələri və su ekosistemləri müəyyən edilməlidir.

Ekoloji standartlara uyğunluq təmin edilməlidir.

İcmanın iştirakı təmin və təbliğ edilməlidir.

Təbii mühit və ehtiyatların mühafizəsi tədbirlərinin siyasətlərə daxil edilməsini təmin etmək üçün ehtiyat planlaşdırılması aparılmalıdır.

Ekoloji vəhdətin qorunmasının təmin edilməsi məqsədilə araşdırmalar aparılmalı və daha yaxşı elmi vəsaitlər hazırlanmalıdır.

SUYA QƏNAƏT VƏ XƏRCLƏRİN ÖDƏNİLMƏSİNİN TƏBLİĞİ

Göstəricilər

2018-ci ilə qədər pilot su toplayıcı sahə və su ekosistemlərinin idarə edilməsi üzrə plan hazırlanır və - icrasına başlanılır;

2018-ci ilə qədər suyun keyfiyyəti və tullantı suları üzrə keyfiyyət standartları hazırlanır və qəbul edilir;

2024-cü ilə qədər bütün vacib su hövzəsi və su ekosistemlərində ətraf mühitin tam miqyaslı mühafizəsi və idarə olunması layihələri icra edilir;

2024-cü ilə qədər olan müddətdə maraqlı tərəflər ətraf mühitin qorunması və idarə edilməsində iştirak edirlər;

2030-cu ilə qədər bütün regionlarda su hövzələrinin - keyfiyyət göstəricisi 80%-ə qədər yüksəlir;

2030-cu ilə qədər bütün çay və göllərdə balıqlar, digər su bioresursları, insanlar tərəfindən istehlak və insanların istirahəti nəzərə alınmaqla su mühiti üçün suyun adekvat keyfiyyəti təmin edilir.

İNŞA EDİLMİŞ SU ANBARLARI, KANALLARI VƏ SUVARMA İNFRASTRUKTURLARININ ÇOX MƏQSƏDLİ İNTEQRASIYALI İSTİFADƏSİ

Su mövsümlər üzrə qeyri-bərabər və əlverişsiz paylandığından, su anbarlarının tikintisi tarixən vacib olmuşdur və hal-hazırda öz əhəmiyyətini saxlayır. Anbarlardan istifadə çoxməqsədli istifadə prinsipinə əsaslanmalıdır. Su anbarlarının yalnız suvarma və ya hidroelektrik enerji hasilatı məqsədilə ilə yox, bütün müxtəlif su tələbatları üçün geniş şəkildə istifadə edilməlidir. Qanunvericilik və idarəçiliyin inkişaf etdirilməsi bu cür çoxməqsədli sistemin təcrübədə tətbiqi üçün ilkin şərtlərdir.

Bəzən su toplayıcı sahələr arasında su köçürməsi su problemlərini həll edir. Su ehtiyatlarından davamlı istifadə nöqtəyi-nəzərindən su köçürmələrindən yalnız son çarə kimi və çox məhdud miqyasda istifadə edilməlidir.

Qrunt (yeraltı) sularının istehlakı artmaqdadır, bu səbəbdən qrunt (yeraltı) su mənbələrinin, eləcə də adekvat qoruyucu tədbirlər nəzərə alınmaqla bu mənbələrin sululuğunun müəyyən edilməsi üçün vəsait ayrılmalıdır. Qrunt (yeraltı) sularından artıq istifadənin qarşısının alınması və qrunt (yeraltı) sularının çirkləndirilməsinin qadağan edilməsi qanunvericiliyə daxil edilməlidir. Bu, qrunt (yeraltı) suyu mənbələrinin xəritələşdirilməsini zəruri edir.

Mövcud su infrastrukturu ən azı əsas zonalarda sistemlərdən birgə istifadəyə imkan verəcək, həmçinin su istehlakını azaldacaq şəkildə modelləşdirilməlidir. Modelləşdirmə yeni infrastrukturla bağlı ehtiyacların qiymətləndirilməsinə və onun mövcud infrastruktura inteqrasiya edilməsinə kömək edə bilər.

İNŞA EDİLMİŞ SU ANBARLARI, KANALLARI VƏ SUVARMA İNFRASTRUKTURLARININ ÇOX MƏQSƏDLİ İNTEQRASIYALI İSTİFADƏSİ

Su elektrik - stansiyalarının-layihələndirilməsi zamanı ekoloji aspektlərin nəzərə alınması vacibdir. Bu, sahədə planlaşdırmalar başlanmazdan əvvəl, yeni stansiyalar üçün ən münasib və praktik yerlərin müəyyən edilməsi ilkin planın tərtibi ilə həyata keçirilə bilər. Perspektivli, araşdırılmalı olan və mümkün olmayan zonalarının müəyyən edilməsi -üçün, məsələn, Avstriya yanaşmasından istifadə edilə bilər. Avstriyanın qiymətləndirmə meyarı yerli şəraitə uyğunlaşdırılmalıdır.

Su infrastrukturuna kapital qoyuluşu ilə əlaqədar hədəflər aşağıdakı kimi ola bilər:

- Su infrastrukturunu üzrə milli investisiya planının hazırlanması
- Sənayedə su xidmətlərinə və təmiz texnologiyaya kapital qoyuluşlarının dəstəklənməsi

Yuxarıda qeyd edilənlərə əsasən yaradılmış su anbarları, kanalları və suvarma infrastrukturlarının inkişafı üçün aşağıdakı tədbirlər görülməlidir:

- Su anbarlarından çoxməqsədli prinsiplər əsasında istifadənin inkişaf etdirilməsi
- Su elektrik- stansiyalarının hazırlanması zamanı ekoloji aspektlərin və digər ehtiyacların nəzərə alınması
- torpaq bəndin təhlükəsizliyinin təkmilləşdirilməsi
- Suvarma infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi
- Səmərəli suvarma üsullarının və texnologiyalarının tətbiqi

İNŞA EDİLMİŞ SU ANBARLARI, KANALLARI VƏ SUVARMA İNFRASRUKTURLARININ ÇOX MƏQSƏDLİ İNTEQRASIYALI İSTİFADƏSİ

Göstəricilər

2018-ci ilə qədər əsas su anbarları üçün çoxməqsədli idarəetmə planı hazırlanır

2018-ci ilə qədər Kür və Araz çayları üzərindəki hidroelektrik stansiyalarının əsas hidroenerji inkişaf planlarında digər ehtiyaclar və ekoloji aspektlər nəzərə alınır

2018-ci ilə qədər müasir suvarma üsulları və texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində suvarma sularından istifadənin səmərəliliyi əsaslı surətdə artır

2024-cü ilə qədər suvarma infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi nəticəsində su itkiləri əhəmiyyətli dərəcədə azalır

2024-cü ilə qədər bütün su anbarları üçün çoxməqsədli idarəetmə planı hazırlanır

2024-cü ilə qədər bütün çaylar üzərindəki hidroelektrik stansiyalarının bütün hidroenerji inkişaf planlarında digər ehtiyaclar və ekoloji aspektlər nəzərə alınır

2030-cü ilə qədər bütün su anbarları üçün çoxməqsədli idarəetmə planları fəaliyyət göstərir

2030-cu ilə qədər bəndlərin istismar planlarına bəndlərin təhlükəsizliyi tədbirləri tam daxil edilir.

SUYUN MONİTORİNQİ VƏ MƏLUMAT SİSTEMLƏRİNİN İNKİŞAFI

Azərbaycan və suyun keyfiyyətinin su sərfindən asılı olaraq dəyişdiyi döğər ölkələrdə aşağıdakıları əhatə edən su keyfiyyətinin monitorinqi sisteminin planlaşdırılması vacibdir:

Suyun keyfiyyətini ən yüksək və aşağı göstəricilərinin müəyyən edilməsi

Su sərfinin və keyfiyyətinin monitorinqinin eyni yerdə aparılması

Qrunt (yeraltı) sularının istehlak miqdarına, qrunt (yeraltı) sularının keyfiyyəti və kəmiyyətinə nəzarətin eyni yerdə həyata keçirilməsi

Monitorinq proqramı qərarın qəbul edilməsi prosesinə dəstək verməli və ehtiyac olmayan məlumatları olsa yaxşı olar adı ilə prosesə daxil etməməlidir.

Yalnız bu yolla monitorinq iqtisadi cəhətdən əlverişli ola bilər, bu xüsusilə suyun monitorinqi üçün ayrılmış- maliyyə vəsaitinin məhdud olduğu ölkələrə aiddir. Bu o deməkdir ki, nümunələrin götürülməsi səsən fiziki-kimyəvi parametrlərə əsaslanır, halbuki bəzi təzyiqə həssas bioloji parametrlər haqqında məlumatların konkret yerlərdən toplanması daha məqsədəuyğun olardı. Daha çox sahə haqqında daha uzun müddət məlumat almaq üçün növbəlilik prinsipi əsasında azı üç ildə bir dəfə məlumat toplanmalıdır.

Toplanmış məlumatların çoxməqsədli və əlverişli istifadəsini təmin etmək və təkmilləşdirmək məqsədilə bütün müvafiq təşkilatlar və institutlar üçün ümumi su məlumat sisteminin hazırlanması zəruridir. Sistemə su rejimi, yerüstü və qrunt (yeraltı) sularından istifadə haqqında bütün mövcud məlumatlar daxil ola bilər.

Qərarın qəbul edilməsi və su ehtiyatlarının idarə olunmasında informasiyadan istifadə olunması üçün coğrafi informasiya sistemi (GIS) və sutoplayıcı sahələr haqqında məlumatların birləşdirilməsi vacibdir. GIS həmçinin ifrat istismar, torpaqdan istifadə, su rejimləri üzərində səpələnmiş və stasionar çirklənmə haqqında mövcud məlumatların birləşdirilməsinə imkan yaradır. Uzunmüddətli perspektivdə məqsəd məlumat sisteminin bütün vətəndaşlar üçün açıq olması və su problemləri ilə bağlı məlumatlılığın artırılması olmalıdır.

SUYUN MONİTORİNQİ VƏ MƏLUMAT SİSTEMLƏRİNİN İNKİŞAFI

Qeyd edilənlərə əsasən su –monitorinqi və məlumat sistemlərinin hazırlanması üçün aşağıdakılar yerinə yetirilməlidir:

- hidroloji və suyun keyfiyyətinə dair məlumatlar nəzərə alınmaqla qrunnt və yerüstü sular üçün milli monitorinq proqramının hazırlanması
- milli məlumat sistemlərinin hazırlanması
- laboratoriyaların sertifikatlaşdırılması
- beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi

Göstəricilər

- 2018-ci ilə qədər qrunnt (yeraltı) və yerüstü suların vəziyyətini qiymətləndirməyə imkan verən monitorinq proqramı əsasında milli monitorinq şəbəkəsi yaradılır. Kadrlara təlim keçilir və su ehtiyatlarının - vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə müasir laboratoriya və monitorinq texnologiyalarının tətbiqi və monitorinqin aparılması üçün investisiya ayrılır
- 2024-cü ilə qədər monitorinq proqramına bioloji, morfoloji və kimyəvi müşahidələr daxil olur, dövlət su kadastrı məlumat sistemi yaradılır və fəaliyyət göstərir. Monitorinq sistemlərindən toplanmış müvafiq məlumatlar məlumat bazalarına yerləşdirir və su ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi eləcə də digər məqsədlər üçün istifadə edilə bilər
- Monitorinq proqramları Aİ Su Çərçivə Direktivinə tam uyğundur və su ehtiyatlarının ekoloji keyfiyyət vəziyyətinin Direktivə əsasən qiymətləndirilməsinə imkan verir

QANUNVERİCİLİYİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Strategiyanın daha da inkişaf etdirilməsi və icrası üçün sudan istifadə üçün verilən icazələrin daha geniş tətbiqi haqqında düşünməyə dəyər. İcazələrin daha geniş çərçivədə tətbiqi müxtəlif su ehtiyaclarının konsolidasiyasına kömək edə bilər. Eyni zamanda İcazənin verilməsi prosesində sudan istifadə şərtləri su ehtiyatlarının adekvatlığı nöqtəyindən qiymətləndirilə bilər.

Qanunvericiliyin və ekoloji normaların hazırlanması zamanı AI direktivlərindən və ya digər inkişaf etmiş ölkələrin qanunvericiliyindən birbaşa sitatlar götürmək tövsiyə edilmir. Qanunvericiliyə edilən dəyişikliklər həyata keçirilə və tətbiq edilə bilməlidir. Qeyri-real olan qanunvericilik və normaların icrasının real olmaması faktə cəmiyyətdə müəyyən edilmiş normalara əməl etməyə ehtiyac olmadığı fikrini oyandırır.

Azərbaycanda su ehtiyatların integrasiyalı idarə olunması üzrə qanunvericilik yoxdur. Su hüquqları və su üzərində mülkiyyət də dəqiq tənzimlənmişdir. Mövcud qanunvericilik vəhdət əmələ gətirmir və özəl sektorun su layihələrində iştirakı üçün geniş imkan yaratmır.

Sudan istifadə hüquqlarının tənzimlənməsinin yüksək prioritet təşkil etdiyini demək mümkündür. Bu, müxtəlif su ehtiyaclarının birləşdirilməsini inkişaf etdirə bilər və təkmilləşdirilmiş hüquqi təhlükəsizlik də həmçinin özəl sektorun layihələrdə iştirakı üçün imkanlar açar.

Su hüquqları birbaşa qanunvericilik, başqa sözlə, normativ sənədlər və ya icazə sisteminin tətbiqi ilə müəyyən edilə bilər. Məsələn, Finlandiyada sudan istifadə və suyun mühafizəsi icazəyə bağlıdır. Su ehtiyatlarından istifadə və çirklənmə xüsusi məsələlərdir, buna görə də icazənin tətbiqi su hüquqlarının müəyyən edilməsinin ən münasib üsuludur. Bütün fəaliyyətlər üçün icazə tələb olunmayacağı aydındır, lakin sözsüz ki, su ehtiyatlarına əhəmiyyətli təsiri olan layihələr və digər fəaliyyətlər üçün icazə tətbiq edilməlidir.

Azərbaycanda su ehtiyatlarının mühafizəsi və idarə edilməsi bir neçə hüquqi aktla tənzimlənir. Strategiyanın icrası üçün qanunvericilikdə hansı əsas dəyişikliklərin tələb olunduğunun müəyyən edilməsi vacibdir. Sudan istifadəyə görə icazə daha geniş və səmərəli şəkildə tətbiq edilməlidir, suların çirklənməsi başqa sözlə, su mənbələrinin çirklənməsinə isə daha kəskin yanaşılmalıdır.

QANUNVERİCİLİYİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Qanunvericiliyin hazırlanması aşağıdakılara əsaslanmalıdır:

- qanunvericiliyə edilən dəyişikliklərin həyata keçirilə və tətbiq oluna bilməsi.
- su hüquqlarının tənzimlənməsi və müxtəlif su ehtiyaclarının əhəmiyyətinə görə sıralanması
- sudan istifadəyə icazə verən orqanların müstəqil statusu
- qrun (yeraltı) sularından artıq istifadənin qarşısının alınması və qrun (yeraltı) sularının çirkləndirilməsinin qadağan edilməsi
- çay sistemləri və anbarlar üçün çoxməqsədli istifadə imkanlarının yaradılması

Qanunvericilik siyahısına həmçinin daxil olmalıdır:

- hövzə prinsipinə uyğun olaraq su məcəlləsinə düzəlişlərin edilməsi
- sudan istifadə üçün icazə sisteminin inkişaf etdirilməsi
- suyun çirklənməsi üzərində nəzarətin inkişaf etdirilməsi
- su xidmətləri ilə təminat və qiymətlərin münasibliyinin artırılması
- su xidməti xərclərinin əvəzinin ödənilməsinin inkişaf etdirilməsi

Göstəricilər

- 2018-ci ilə qədər, milli su qanunvericiliyinə hövzə prinsipinə uyğun düzəlişlər edilir
- 2024-cü ilə qədər Aİ Su Çərçivə Direktivinin əsas tələbi qanunvericiliyə daxil edilir və aşağıdakı sahələr zəruri hüquqi baza ilə təmin edilir:
  - sudan istifadə üçün icazənin verilməsi
  - suyun çirklənməsi üzərində nəzarət
  - su xidmətləri ilə təminat və qiymətlərin münasibliyi
  - su xidməti xərclərinin ödənməsi
- 2030-cu ilə qədər - Aİ Su Çərçivə Direktivinə uyğun qanunvericilik, sudan istifadə üçün icazə və çirklənməyə nəzarət sistemləri funksionaldır. Su xidmətləri ilə təminat və qiymətlərin münasibliyi, həmçinin su xidməti xərclərinin əvəzinin ödənməsi effektivdir.

YERÜSTÜ VƏ QRUNT (YERALTI) SULARIN STATUSU İLƏ BAĞLI MƏQSƏDLƏR

Fəaliyyətlər

- Suyun keyfiyyətinə nəzarət proqramları hazırlanacaq
- Yerüstü və qrun (yeraltı) sularının Keyfiyyət Meyarları müəyyən ediləcək və su ehtiyatlarının mühafizəsi üçün Suyun Keyfiyyətinə dair Tələblər qəbul və icra ediləcək
- Suyun keyfiyyətinin azalmasına qarşı mübarizə tədbirləri görülməli və suyun yüksək keyfiyyətinə nail olmaq üçün meyarlar hazırlanacaq
- Su ehtiyatlarının çirklənmədən qorunması və idarə olunması yolu ilə suyun keyfiyyəti artırılacaq,
- Ekoloji keyfiyyətin yüksəldilməsi, eləcə də iqtisadi, mədəni və nəsildən-nəslə ötürülən mənfəətin bərpa edilməsi üçün suyun keyfiyyətinin artırılması proqramları hazırlanacaq
- Su tullantılarının axıdılmasının keyfiyyəti yaxşılaşdırılacaq və suyun keyfiyyət məqsədlərinə nail olmaq üçün qeyri-stasionar çirklənmə mənbələri azaldılacaq.
- Zərərçəkmiş istifadəçi qrupları ilə əməkdaşlıqda çirklənməyə nəzarət proqramları hazırlanacaq. Proqramlar artıq formalaşmış torpaq və su istifadəsinə mümkün dərəcədə zərər verməyəcək şəkildə icra ediləcək
- Sulaq ərazilərin təsnifat sisteminin hazırlanmasına ehtiyac var

Göstəricilər

- 2018-ci ilə qədər beynəlxalq tələblərə uyğun monitoring proqramları və suyun keyfiyyəti üzrə standartlar sistemi qəbul və tətbiq edilir.
- 2018-ci ilə qədər suyun vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına nail olmaq üçün tədbirlər planı hazırlanır;
- 2024-cü ilə qədər əksər su mənbələrinə münasibətdə tədbirlər planının əhəmiyyətli hissəsi icra edilir
- 2030-cu ilə qədər su obyektlərinin əksər hissəsində yaxşı su keyfiyyətinə nail olunur

İÇMƏLİ SUYUN KEYFİYYƏTİNİN YAXŞI OLMASINA ZƏMANƏT

Bütövlükdə Azərbaycan əhalisi təhlükəsiz su ilə təmin ediləcək. Hal-hazırda hər bir kəsin əsas su təchizatı xidmətləri ilə təmin edilməmişdir. Əhalinin kanalizasiya sistemi ilə təminatı da çox aşağıdır. Su Strategiyasının hədəfi hər bir vətəndaşı keyfiyyətli içməli su və kanalizasiya sistemləri ilə təmin etmək, eləcə də gigiyena sahəsində maariflənməni dəstəkləmək və təbliğ etməkdir.

Su hövzəsindən istehlakçıya çatdırılmaya qədər keyfiyyətli içməli su idarəetməsinə yönəlmiş Suyun Təhlükəsizlik Planı yanaşmasının icra edilməsi ilə regional su xidmətlərinin təhlükəsizliyi və etibarlılığı yüksələcək.

Qrunt (yeraltı) su mənbələri müəyyən ediləcək və adekvat qoruyucu tədbirlər nəzərə alınmaqla, suverimi müəyyən olunacaq

Fəaliyyətlər

Verilən əraziyə xas şərait üçün ən uyğun texnologiyaların asanlıqla mənimsənilməsi üçün ənənəvi su təchizatı və kanalizasiya texnologiyaları (mədəni və ictimai baxımdan qənaətbəxş, ekoloji cəhətdən təmiz texnologiya), eləcə də alternativ məqsədə uyğun və iqtisadi cəhətdən səmərəli su təchizatı və kanalizasiya texnologiyaları (sistemləri, avadanlıqları və materialları) ilə bağlı araşdırma və tədqiqatların aparılması.

Məlum sudan istifadə növləri üzrə(məsələn su təchizatı (məsələn, məişət, sənaye, maldarlıq və başqa) və kanalizasiya üzrə suyun keyfiyyətinə nəzarət üçün standart və təlimatların hazırlanması və tətbiqi;

Maliyyə, iqtisadi və sosial bərabərlik amilləri diqqətə alınmaqla, yerli şəraitdən asılı olaraq xüsusi tariflərin müəyyən edilməsinin təbliği. Tariflərin istehlakçıların ödəmə qabiliyyətinə uyğun olmasının təmin edilməsi, bərabərlik təlimatları və praktiki tövsiyələr, eləcə də xərclərin bölüşdürülməsi meyarları əsasında, münasib qiymətə davamlı xidmətlərin təmin edilməsi məqsədilə yerli icmaların qiymətlərin müəyyən edilməsi prosesinə cəlb edilməsi

İÇMƏLİ SUYUN KEYFİYYƏTİNİN YAXŞI OLMASINA ZƏMANƏT

Benefisiarların/istifadəçilərin sosial-iqtisadi şəraitini nəzərə alan qiymətlərə əsaslanan, istifadəçilərin xidmətə görə ödəniş etmək istəyinə uyğun "istifadəçi ödəyir" prinsipinin tətbiqi edilməsi.

- Kənd yerlərində yeni su təchizatı və kanalizasiya proqramlarının icrası potensialının gücləndirilməsi.
- Şəhər su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin idarəetməsinin təkmilləşdirilməsi.
- Yeni mənbələrin və tikinti tələbatının müəyyən edilməsi (su anbarları, kəmərləri və s.)

Mövcud olan bu sistemlərdə nizamlayıcı və tələbin tənzimlənməsi tədbirləri vasitəsilə suya qənaətin tətbiqi və təşviqi edilməsi

Göstəricilər

- 2018-ci ilə qədər müvafiq su mənbələrinin və infrastrukturlarının inkişaf etdirilməsi və digər tədbirlər nəticəsində su təchizatı sistemi təkmilləşir, əhalinin 85%-i davamiyyətli su xidməti ilə təmin edilir;
- 2018-ci ilə qədər tullantı sularının emalı üçün müvafiq infrastruktur inkişaf etdirilməsi və digər tədbirlər nəticəsində çirkab suyunun daşınması sistemi təkmilləşir və əhalinin 60%-i təhlükəsiz kanalizasiya sistemləri ilə təmin olunur;
- 2024-cü ilə qədər 100% su təminatı;
- 2024-cü ilə qədər əhalinin 80% -i təhlükəsiz kanalizasiya sistemində malik olur
- 2024-cü ilə qədər əhalinin 85% -i təkmilləşdirilmiş su keyfiyyəti və yaxşı xidmət səviyyəsinə malik olur;
- 2030-cu ilə qədər hamı təhlükəsiz kanalizasiya sistemində sahib olur.
- 2030-cu ilə qədər əhalinin 100%-i yüksək keyfiyyətli su ilə təmin edilir; 2030-cu ilə qədər hamı təhlükəsiz kanalizasiya sistemində malik olur.

DAŞQIN RİSKİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ

Burada məqsəd daşqın və su ilə əlaqədar digər fəlakətlər nəticəsində meydana çıxan maddi zərərin minimuma endirilməsi və insanların mənfi təsiri yüngülləşdirməkdir. Qəza-xilasetmə xidməti, yardımdan əlavə, Su Strategiyası sudan qaynaqlanan fəlakətlərin - nəticələrinin yüngülləşdirilməsi üçün bir sıra fəaliyyətlər müəyyən edir.

Fəaliyyətlər

Daşqın zamanı su səviyyələrinin qeydə alınması məqsədilə mümkün daşqın ərazilərində strateji sahələrdə avtomatik səviyyəölçən cihazların quraşdırılması. Daşqınların, xüsusilə yüksək daşqınların ölçüsünün təyini.

Daşqından mümkün qorunma üsullarının müəyyən edilməsi; təbii fəlakətlərin qarşısının alınması fəaliyyətləri üçün müvafiq sahələrin seçilməsi; daşqına nəzarət qurğularının vaxtında və düzgün mühafizəsinin təmin edilməsi.

Quraqlıqdan zərərçəkmiş ərazilərdə qurultularının istismarının gücləndirilməsi; bulaqlar, buruq quyuları, suvatlar, yeraltı bəndlər və s. seçilməsi üçün ətraflı proqramların hazırlanması.

Azı üç ildə bir dəfə mövcud su sistemlərində dövri təhlükəsizlik yoxlamalarının aparılması.

Əsas su strukturları üçün təhlükəsizlik qaydalarının müəyyən edilməsi

Daşqın və suyun törətdiyi digər fəlakətlərə hazırlıq siyasəti və planlarının hazırlanması və icrası. Riskin/həssaslığın xəritələşdirilməsi və zonalaşdırılması.

Təbii fəlakətlərlə bağlı şəbəkə və informasiya -sisteminin möhkəmləndirilməsi.

Təbii fəlakətlər zamanı yardım və rehabilitasiya sistemlərinin yaradılması.

Təbii fəlakətlərin azaldılması/nəticələrinin yüngülləşdirilməsi üçün tədbirlərin görülməsi. Lazımi müdafiə infrastrukturalarının yaradılması. İnstitusional quruluş və potensialın möhkəmləndirilməsi.

Ən gərgin vəziyyətin olduğu çay sistemlərində hidroloji modelləşdirmə və daşqın riski xəritəsinin hazırlanmasının öhdəliyə götürülməsi.

Torpağın istifadəsi və tikini ilə əlaqədar qanunvericilik inkişaf etdirilməli, beləliklə, daşqın riski olan ərazilərdə tikintiyə icazə verilməməlidir.

Göstəricilər

- 2018-ci ilə qədər potensial fəlakət zonaları növünə görə təsnif edilir və rayon (ərazi) xəritələrində göstərilir;
- 2018-ci ilə qədər fəvqəladə hallarda yardım materialları hazır olur;
- 2024-cü ilə qədər proqnozlaşdırıla bilən fəlakətlərin nəticələrinin yüngülləşdirilməsi üçün infrastruktur hazır olur
- 2024-cü ilə qədər ölkə üzrə xəbərdarlıq sistemi yaradılır və fəaliyyət göstərir;
- 2030-cu ilə qədər ictimai və iqtisadi itkilər inkişaf etmiş ölkələrdəki səviyyəyə qədər azalır.

Strategiyanın ilk 6 ili üçün məqsəd suyun törətdiyi fəlakətlərə hazırlıq sahəsində institusional potensialın genişləndirilməsidir. Bu məqsədlə təbii fəlakətlərə hazırlıq siyasəti və planının hazırlanması daxil olmaqla səmərəlilik fəaliyyətlərinin icrası üçün müvafiq agentlik təyin olunur və səlahiyyətləndirilir. Agentlik həmçinin riskin azaldılması və fəlakətlərin nəticələrinin yüngülləşdirilməsi səylərinin əlaqələndirilməsinə görə cavabdeh olacaq. Suyun törətdiyi fəlakətlərin qarşısının alınmasına və bu fəlakətlərə qarşı hazırlığa cəlb edilmiş digər agentliklər Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Hidrometeorologiya Departamenti, Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Səhmdar Cəmiyyəti,- “Azərsu” Səhmdar Cəmiyyəti və digərləridir.

Növbəti 12 ildə suyun törətdiyi fəlakətlərə daha yaxşı hazırlıq və nəticələrin yüngülləşdirilməsi üçün effektiv tədbirlər görülməlidir. Yüksək riskli ərazilər müəyyən ediləcək, daşqın və torpaq sürüşməsinə məruz qalan ərazilərdə xəbərdarlıq sistemləri yaradılacaq. Hər bir prioritet sahəsi üçün təbii fəlakətlər zamanı yardım planı hazırlanacaq və aidiyyəti olan dövlət orqanları yerli orqanlara icmanın maarifləndirilməsi və təhsili kompaniyalarının aparılmasında kömək edəcək.

Strategiyanın 18 il üçün nəzərdə tutulmuş **məqsəd** Azərbaycanın suyun törətdiyi fəlakətlərə hazırlıq sisteminin tam funksional, təsirli və insanların ehtiyaclarına uyğun olmasıdır.

STRATEGİYANIN İCRASI VƏ MONİTORİNQİ

Azərbaycanın Su Strategiyasının səmərəli və şəffaf icrası su ehtiyatlarının uzun müddətli mühafizəsinin təmin edilməsi üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir. İcra çərçivəsinin hazırlanması ekosistemlərin qorunmasını təmin edən, həm cari, həm də gələcək su tələbatını nəzərə alan müştərək iştirak tələb edən bir proses olacaq.

Azərbaycanın Su Strategiyası müxtəlif siyasi sahələrdə konkret problemlərə qarşı tədbirlərdən ibarətdir. Strategiyanın icrasına başlanmışdır və Strategiyanın icrası prioritet olaraq qalacaqdır.

Strategiyanın əlaqələndirilməsi və inteqrasiyası üçün icra çərçivəsinə inteqrasiyalı su planlaşdırma və idarəetmə sistemlərinin inkişaf etdirilməsi, su qanunvericiliyinin nəzərdən keçirilməsi və birləşdirilməsi, suyun idarə edilməsinin və planlaşdırmanın maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinin hazırlanması daxildir.

Rəhbər Komitənin iclası Strategiya üzrə Fəaliyyət Planının hazırlanmasına və icrasına baxış üçün mütəmadi olaraq keçiriləcək. Ekspert qrupu Fəaliyyət Planını hazırlamaq, Strategiyada göstərilən məqsədləri, qısa, orta və uzunmüddətli fəaliyyətləri həyata keçirmək üçün bütün su agentlikləri ilə əməkdaşlıqda çalışmalı olacaq.

İstifadəçilər və istifadəçi qruplarının yardımı ilə sutoplayıcı hövzələrinin ehtiyatlarından istifadənin planlaşdırılması prosesi konkret problemləri həll edəcək, yerli səviyyədə su ehtiyaclarını və paylanmalarını əhəmiyyətinə görə prioritetləşdirəcək. Bunlar COSDI (Davamlı İnkişafın İcrası üzrə Məsləhət) hesabatında göstərilən ekosistemə əsaslanan planlaşdırma çərçivəsini əhatə edən digər idarəetmə planları ilə müqayisə ediləcək

Strategiya Azərbaycanda su ehtiyatlarının idarə edilməsi üçün davamlı çərçivə təmin etdiyindən, Strategiyanın icrası zamanı məqsədyönlü yanaşmadan istifadə ediləcək. Aydın ki, tezliklə bəzi yerlərdə daha çox səyin göstərilməsinə ehtiyac yaranacaq və iqtisadi amillər müvafiq həll yollarının tapılmasında mühüm rol oynayacaq. Strategiyaya daxil olan fəaliyyətlərin yerinə yetirilmə müddəti müxtəlif olacaq.

STRATEGİYANIN İCRASI VƏ MONİTORİNQİ

Fəaliyyətlərin böyük əksəriyyəti su ehtiyatları ilə bağlı gərginliyin daha yüksək olduğu Kür-Araz ovalığı və Abşeron kimi ərazilər üçün nəzərdə-tutulacaq.

Strategiya dərc edildikdən sonra Strategiyada göstərilənə nisbətən daha ətraflı Fəaliyyətlər Planının hazırlanmasına ehtiyac yaranacaq. Bu planlar fəaliyyətlərin Azərbaycanda yerli şəraitə uyğun şəkildə necə yerinə yetirilə biləcəyini göstərəcək və müxtəlif prioritetlərin yerli tələbatları əks etdirməsinə imkan verəcək. Məsələn, bəzi fəaliyyətlərin vaxt çərçivəsi fərqli ola bilər.

Azərbaycanda su ehtiyatlarının idarə edilməsinə görə məsul olan aparıcı təşkilat "daha yaxşı tənzimləmə" yanaşmasını qəbul etməli və risk qiymətləndirməsinə əsaslanan yanaşmanı izləməyə davam etməlidir. Beləliklə, həmin təşkilat ehtiyatları daha böyük potensial təsir və ya mənfəətə malik sahələrdə cəmləşdirə bilər. Risk qiymətləndirməsinə əsaslanan yanaşma biznes üzərində inzibati yükü azaldır, beləliklə, su istifadəçiləri rəqabətə davamlılıqlarını itirmədən ətraf mühitə təsir göstəricilərini yaxşılaşdırmağa həvəsləndirilirlər.

Su ehtiyatlarının idarə edilməsinə çoxlu sayda fərd və təşkilat cəlb edilmişdir və ya bu sahədə maraqlıdır. Ölkənin üzləşdiyi problemlərin vahid və ya sadə həlli mövcud deyil və bütün təşkilatların birlikdə çalışması vacibdir. İnsanlar və ətraf mühit üçün su kifayət qədərdir, bu dəyərli ehtiyatın ətraf mühitin gələcək nəsillər üçün mühafizəsinə, səmərəli istifadəsinə imkan verəcək şəkildə istismarının və idarə edilməsinin təmin edilməsi üçün çox işləmək tələb olunacaq.

Suyun idarə edilməsi ilə bağlı müxtəlif məsələlərdə dövlətə məsləhət verilməyə davam edəcək. Toplanan məlumat Azərbaycanda su idarəetməsinin gələcək kursunun müəyyən edilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün istifadə ediləcək. İcra çərçivəsində həmçinin aşağıdakı yanaşmadan istifadə ediləcək:

Hər bir hədəflə əlaqədar əsas fəaliyyətlərdən əlavə, 6, 12 və 18 illik zaman çərçivələri üçün Strategiyanın nə dərəcədə uğurla icra edildiyinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilə biləcək —göstəricilər müəyyən edilmişdir.